

çöğürün sadece bir saz şairi çalgısı olmayıp Türk müzikisinde fasıl sazı hüviyetini aldığını göstermesi bakımından da ilgi çekicidir. Kapsam olarak birçok halk çalgısını içine alacak şekilde gelişen çöğür, yüzyılın sonunda her türlü halk çalgısı için kullanılan genel bir terim mahiyetini almıştır. Ayrıca IV. Murad'ın huzurunda yapılan bir alayda altı fırka halinde geçen müzik takımının sonuncusu olan çöğürçülerin büyük bir takdirle izlendiği nakledilmektedir.

Çöğür şairleri tabiri XVIII. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Çöğür eğitimi de önceki yüzyıldaki şekliyle devam etti. Bu dönemde Osmanlı sarayında çöğür derisi veren birçok sanatkar arasında ünlü nakkaş ve saz şairi Levni de (ö. 1732) bulunuyordu.

II. Mahmud tarafından 1826'da yenicheriliğin kaldırılması sırasında onları hatırlatacak her türlü maddî ve mânevî kültür zarar gördüğü gibi mehterhâne kapatılmak suretiyle asırlardır dayanışma halinde olan mehter müzikisi-saz şairleri kültürü arasındaki bağ kopararak yerine Avrupa bandosu kuruldu. Çöğür şairleri de büyük ihtimalle yenicherilikle ilgilerinin devam etmemesi için II. Mahmud zamanında kurulan bir teşkilâta bağlandı. Böylece Osmanlı Devleti'nde müzik alanında Batılılaşma hareketi başlarken çöğür şairleri tabiri de gittikçe unutulurken yerini "âşık" ve "saz âşıkları"na bıraktı. Âşıkların en önemli sazı olan çöğür ise zamanla meydana sazi, divan sazı gibi adlarla anılmaya başlandı. Ancak Tanzimat'tan sonra Batı tesiri altına giren Türk edebiyatı, bir sadeleşme ve halk edebiyatı verimlerine yönelme hareketi içine girince çöğür şairleri de bu özellikleriyle hatırlanmışsa da bu durum çöğür şairleri devrinin sona ermesine engel olamamıştır.

XX. yüzyılın başında millî edebiyat ve Türkçü düşüncelerin tesiriyle halk edebiyatı yeniden gündeme geldiğinde çöğür şairleri tabiri de zaman zaman kullanıldı. Bunlar arasında Rıza Nur'un *Tanrıdağ Mecmuası*'nda yayımlanan halk şiiri araştırmaları zikredilebilir. Günümüzde ise hemen hemen unutilan çöğür şairleri, müzikî unsuruna ağırlık vererek saz şairleri hakkında araştırmalar yapan Haydar Sanal tarafından bir incelemeye konu edildiği gibi (*Çöğür Şairleri I: Armutlu*) İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müzikisi Devlet Konservatuarı'nın müzikî tarihi dersleri müfredat programında da yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

- Dîvânü lügâti't-Türk Tercümesi*, III, 128, 225, 324, 325; Süleyman Efendi, *Lugat-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî*, İstanbul 1298, s. 157; *Türk Lugatı*, IV, 452, 454; *Tarama Sözlüğü*, II, Ankara 1965, s. 944; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 638-641; A. Adnan Saygın [Saygun], *Rize, Artvin ve Kars Havâlisi Türkü, Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malûmat*, İstanbul 1937, s. 57-58; H. G. Farmer, *Turkish Instruments of Music in the Seventeenth Century as Described in the Siyâhatnâme of Ewliya Çelebi*, Glasgow 1937, s. 39-40; Ali Rıza Yalçın, *Cenupta Türkmen Çalgıları*, Adana 1940, s. 27-28; Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları I*, s. 209-212; a.mlf., *Türk Saz Şairleri*, Ankara 1962, I, 20; Haydar Sanal, *Çöğür Şairleri I: Armutlu*, İstanbul 1974; a.mlf., *Musikî Tarihi Ders Notları* (basılmamış teksir notları); a.mlf., "Çöğür Şairleri", *TDEA*, II, 165; M. Ragıp Gazimihal, *Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız*, Ankara 1975, s. 72-79, 89, 93, 150-153, 157-158, 161-162; a.mlf., "Kövrür'den Çöğüre", *TFA*, sy. 101 (1957), s. 1609-1611; a.mlf., "Güneş Köyü Folkloru", a.e., sy. 156 (1962), s. 2786; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara 1987, VIII, 447, 449, 471-474, 506-507, 509; IX, 72-74, 165-168; Sadık Uzunoglu, "Kütahya'da Kopuzlu Ozanlar", *TFA*, sy. 4 (1949), s. 54; a.mlf., "Çöğür Sazı ve İcad Olunduğu Yerde Bugünkü Durumu", a.e., sy. 9 (1950), s. 133-134; a.mlf., "Kütahyalı Çöğür-Çökrü'e Ait Yeni Bir İnceleme", a.e., sy. 16 (1950), s. 251-252; Avni Özenli, "Halk Ezgileri ve Halk Sazları", *TMD*, sy. 26 (1949), s. 5, 20; sy. 27 (1950), s. 7; M. Çağatay Uluçay, "Mehterhâne ve Sazendeler Dair Birkaç Vesika", *MM*, sy. 45 (1951), s. 22; Hedwig Usbeck, "Türklerde Musikî Aletleri", a.e., sy. 242 (1969), s. 28; Etem Ruhi Ünör, "Halk Çalgılarımız Üzerine İnceleme Gezisi Notları", a.e., sy. 267 (1971), s. 11; a.mlf., "Halk Ezgilerini Notaya Almada Makamla İlgili Sorunlar (Tebliğ)", a.e., sy. 354 (1979), s. 7-8; Cafer Açın, "Türk Halk Çalgıları: Bağlama ve Ailesi", *Türk Halk Müziği ve Oyunları*, sy. 3, Ankara 1982, s. 118-119; sy. 5 (1983), s. 216-217; M. Fahrettin Kırzioğlu, "Çöğür", *TDEA*, II, 164-165; Şenel Önal, "Çöğür", *Türk Halk Musikisi Ansiklopedisi*, İstanbul 1979, II, 327-328, 332.

HAYDAR SANAL

ÇÖLE İNEN NUR

Necip Fazıl Kısakürek'in

(ö. 1983)

Hız. Muhammed'in hayatına dair eseri.

Özellikle genç aydınlara hitap edecek seviyede dinî yayınların bulunmadığı 1950 öncesinde Necip Fazıl'ın İslâmî konularda önemli çalışmaları olmuştur. Hayatının son yıllarına kadar devam eden bu çalışmaların her biri ilmiyal, siyer, hadis, tasavvuf, evliya menâkıbı, İslâm tarihi, na't, silsilenâme gibi Türk-İslâm geleneğinde yüzyıllardan beri süregelen tür ve biçimleri daha edebî bir üslûpla ve yeni terkiplerle deneme mahiyetinde

dedir. *Çöle İnen Nur*, Necip Fazıl'ın siyer geleneği etrafında kaleme aldığı bir eserdir.

Tefrika edilmesi, baskı düzeni ve üzerinde yaptığı değişikliklerden dolayı Necip Fazıl'ın eserlerinin çoğu gibi karışıklık gösteren *Çöle İnen Nur*, ilk defa *Büyük Doğu* dergisinde (sy. 57, 6 Aralık 1946) yayımlanmaya başlanırsa da derginin kapatılmasıyla yayıma ara verilir. *Büyük Doğu* yeniden çıkınca yazarın konuya hayatî çapta değer verdiği belirtilerek okuyucunun beklemesi istenir. Bu serinin sonuna doğru (sy. 85-87, Mart 1948) tefrikaya yeniden başlanır. Eserin en uzun süreli yayımı, derginin 1949-1951 yılları arasında çıkan III ve IV. serilerinde seksen beş tefrika sayısına kadar ulaşan neşri olur. Tefrika edilen bölümler eserin tamamının ancak dörtte biri kadardır. Bu tefrikasında eser Abdülhakim Arvâsî'ye ithaf edilir ve kitap halindeki baskılarında da aynı ithaf devam eder. *Büyük Doğu*'nun IX. serisinde (1959) "O Ki O Yüzden Varız" başlığı ile yeniden yirmi üç sayı daha devam edecek tefrikasına başlanır.

Eserin kitap haline gelmesinde de aynı karışıklık vardır. 1961'de *O Ki O Yüzden Varız* (Kâinatın Efendisinin Hayatı), 1969'da *Çöle İnen Nur* adlarıyla yayımlanır. Gerek tefrikalarında gerekse yazarının ölümüne kadar yapılmış değişik baskılarında, bölümlerinin terkiplerinde, ifadelerde zaman zaman değişiklikler görülmektedir. *O Ki O Yüzden Varız*, her biri ara başlıkları da ihtiva eden altmış üç fasıldan kurulmuşken aynı hacimdeki metin *Çöle İnen Nur*'un ilk baskısında doksan dokuz, sonrakilerde doksan iki fasıl olarak tertip edilmiştir.

Çöle İnen Nur, Hz. Peygamber'in hayatını tarihî bir biyografi olarak değil genellikle İslâmî gelenek ve kaynaklardan gelen bilgiler edebî bir üslûpla geliştirilerek vücut bulmuş bir eserdir. Müellifin pek çok eserinde olduğu gibi bunda

Necip Fazıl KISAKÜREK

ÇÖLE İNEN NUR

Çöle
İnen
Nur'un
ilk baskısının
kapağı

TÜRK NİŞANAT YERİ
1 5 5 0

ÇÖLE İNEN NUR

da ne metin içinde ne de dipnotu veya bibliyografya yoluyla kaynak gösterilmiştir. 1969 ve 1975 baskılarına ilâve edilen iki kısa "Takdim" in ardından "İt-haf" a yer verilir. Daha sonra da "Bu Eser" başlıklı yazıda eserini tefsir, hadis, siyer ve nakil olarak en emin kaynaklardan devşirerek kaleme aldığını belirten Necip Fazıl, bunun bir ilim değil sanat eseri olduğunu, bundan dolayı kaynak göstermek endişesinden uzak bulunduğunu beyan eder. Böylece eser bilgi vermekten çok inanan insanın Hz. Peygamber'e olan sevgisinde ruhen tatmin olmasını hedef almıştır.

Necip Fazıl *Çöle İnen Nur*'da yer yer veciz, yoğun ve çarpıcı sıfatlarla zenginleşmiş bir şiir dili kullanmıştır. Özellikle diyaloglarda, kısa ve özlü vak'aların ifadesinde, daha önce kaleme aldığı *Hal-kadan Pırıldılar*'ın diline ve üslubuna yaklaşmıştır. Eserine uzunca bir "Başlangıç" la giren yazar, temelini "Lev-lâ-ke..." hadis-i kudsîsine dayandırdığı, yaratılmış bütün varlıklar adına peygamberi minnetle övmeye başlar. Derin bir aşk, acz ve günah hissi, şefaate niyazi bu başlangıçta yer yer coşkun bir lirizme ulaşan cümlelerle ifade edilmiştir. Şubat 1992'de 11. baskısı yapılan eserin bütünü doksan iki fasılda şu temel konularda geliştirilmiştir: Hz. Peygamber'in nesebi, yaşadığı dönem ve coğrafya, doğumu, çocukluk devri, ticaret ve aile hayatı, ilk vahiy, ilk müminler, Mekke mücadeleleri, mi'rac, hicret, Medine hayatı, gazveler, Kâbe'nin fethi, hayatından ve sünnetinden ibret levhaları, vefatı.

Necip Fazıl Kısakürek'in uzun bir na't karakterinde olan *Esselâm-Mukaddes Hayattan Levhalar* (İstanbul 1973) adlı kitabı da gerek yapı gerekse muhteva bakımından *Çöle İnen Nur*'un bir anlamda şiirleştirilmiş şeklini hatıra getirmektedir. Özellikle *O Ki O Yüzden Varız* ile (İstanbul 1961) *Esselâm* gerek fasıl-şiir sayısı (her ikisi de Hz. Peygamber'in yaşına telmihen altmış üç), gerekse bu fasıl ve şiirlerden bazılarının ortak başlıkları bu benzerliği düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muzaffer Doğan, "Necip Fazıl Kısakürek'in Eserleri", *Suffe Kültür Sanat Yıllığı* 1984, İstanbul 1984, s. 233; Mustafa Miyasoğlu, "Çöle İnen Nur", *TDEA*, II, 165-166.

M. ORHAN OKAY

ÇÖLEMERİK

(bk. HAKKÂRİ).

ÇÖMEZ

Müderrislere ve
henüz icâzet almamış olmakla birlikte
medresede oda sahibi olan dânişmendlere
hizmet eden talebelere verilen ad.

Türkçe'de ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemekle beraber XVII. yüzyılın sonlarında Çömez Ahmed Efendi, Çömez-zâde İsmail Efendi gibi çömez lakabını taşıyan âlimlerin bulunması (Şeyhî, I, 476; II, 270), bu tabirin en azından o dönemden beri kullanıldığını göstermektedir. Yalnız Osmanlı Türkçesi'nde bulunan ve yakın zamanlara kadar yazılı kaynaklarda kullanılmadığı görülen kelimenin Latince "dost, yol arkadaşı" anlamındaki *comesten* geldiği sanılmaktadır.

Çömezlik Türk-İslâm dünyasındaki usta-cı, uestat-şâkird, şeyh-mürîd geleceğinin bir başka halkasını teşkil etmektedir. Müderrisin yanında bulunan çömez hocasına hizmet eden, çantasını, cübbe ve sarığını hazırlayıp taşıyan, bu arada ondan usul erkân öğrenen, onun bilgisinden ve muhitinden faydalanan genç talebedir. Ayrıca bazı âlimlerin ve ilme değer veren kibar ailelerin sırf bilgi ve görgülerini arttırmaları için çocuklarını tanınmış hocaların yanına çömez olarak vermeleri de bilinen bir uygulamadır. Medresede oda sahibi dânişmend* ve suhte* lere hizmet edenlerse daha alt seviyede ve muhtaç durumda olan talebelerdir. Bunlar ağabeyi durumunda olan dânişmendlerin odalarını temizler, yiyecek ve erzakını alır, gerektiğinde yemeğini pişirirdi. Nitekim Ahmed Cevdet Paşa'nın medresede okuduğu sırada ailesinden düzenli para geldiği dönemlerde kendisine bir çömezin hizmet ettiği bilinmektedir.

Reşat Ekrem Koçu'nun bir iki nâdir örnekten hareketle çömezlerin dânişmendler tarafından kötü maksatlarla kullanıldığını ileri sürmesi zoraki bir yorumlamadır. İlimle ilgisi olmayan, bir yolunu bularak medreselerde oda sahibi olan bazı kötü niyetlilerin davranışlarını genelleştirmek doğru değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

B. Effendi Kerestedjian, *Dictionnaire Etymologique de la Langue Turque*, Londres 1912, s. 185; *Türk Lugatı*, II, 458; F. Gaffiot, *Dictionary Illustré Latin-Français*, Paris 1934, s. 347; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 476; II, 270; Fatma Âliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul 1332, s. 11; Pakalın, I, 381; R. Ekrem Koçu, "Çömez", *İst.A*, VIII, 4114.

MEHMET İPŞİRLİ

ÇÖMLEKÇİZÂDE RECEB ÇELEBİ

(bk. RECEB ÇELEBİ, ÇöMLEKÇİZÂDE).

ÇÖREKÇİZÂDE AHMED MÜNİR

(bk. AHMED MÜNİR BAHÂEDDİN).

ÇUHACI HANI

İstanbul'da
Kapalı Çarşı civarında
XVIII. yüzyılda yapılmış han.

Nuruosmaniye Camii avlusunun kuzeyinde, Büyük Çarşı'nın (Kapalı Çarşı) yakınında Mahmutpaşa Yokuşu başında bulunmaktadır. Sultan III. Ahmed'in sadrazamı Nevşehirli Damad İbrâhim Paşa tarafından hayır eserlerine gelir sağlamak üzere yaptırılan han, kurucusunun 1718-1730 yılları arasındaki sadâreti sırasında inşa edilmiş olmalıdır.

İlk yapıldığında çuhacı tüccar ve esnafı burada toplandıktan başka çuhacılar loncası kethüdâsı da bu handa oturduğundan Çuhacılar Hanı olarak da anılmıştır. Bu büyük yapının esasının Bizans devrine ait olduğu yolundaki C. Gurlitt tarafından ortaya atılan söylenti hiçbir esasa dayanmaz. Çuhacı Hanı temelden itibaren bir Osmanlı devri Türk eseridir. Yalnız İbrâhim Paşa hanı yaptırmadan önce aynı yerde İğneci Elhac Hasan Ağa tarafından vakfedilmiş bir mescidin bulunduğu Hüseyin Ayvansarayî'nin ifadesinden anlaşılmaktadır. İbrâhim Paşa hanı inşa ettirdiğinde mescidi de hanın kapısı üstündeki mekânda ihya ettirmiş, aynı zamanda minber de koydurmuş olmalıdır. Ayvansarayî'nin ifadesinden, han yapıldıktan sonra Hasan Ağa'nın mescid vakfetmiş olamayacağı bellidir. Ha-

Çuhacı Hanı'nın kuş bakışı görünüşü
(A. M. Schneider, *Konstantinopel*, resim 65)

